

ми будемо продовжувати розробку і апробацію різноманітних форм групового навчання, удосконалювати методичні аспекти організації групової взаємодії та запроваджувати організацію групової взаємодії в інших напрямках професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Гуцан Т. Г. Формування готовності майбутнього вчителя економіки до профільного навчання старшокласників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04
2. Приходько Т. П. Формування готовності майбутніх економістів до викладацької діяльності в процесі магістерської підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. П. Приходько. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
3. Савенкова Л. О. Теоретико-методичні основи підготовки майбутніх педагогів до професійного спілкування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. О. Савенкова. – К., 1998. – 32 с.
4. Серьожникова Р. К. Творчий потенціал майбутнього викладача економіки : теорія і практика професійно-педагогічної підготовки в університеті непедагогічного профілю : монографія / Р. К. Серьожникова. – Донецьк : ВДНЗ «ДонНТУ», 2009. – 297 с.
5. Слостенин В. А. Педагогический процесс как система / В. А. Слостенин. – М : Издательский Дом МАГИСТР-ПРЕСС, 2000. – 488 с.
6. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Институт Психотерапии, 2002. – 490 с.

Отримано 20.02.2015 р.

УДК 37:172.15

Тупікова Г.А.[°]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, аспірантка

СУТНІСТЬ І ФОРМИ ПРОЯВУ ФЕНОМЕНУ ПАТРІОТИЗМУ

У статті уточнено сутність поняття «патріотизм», виявлено різні сфери прояву феномену патріотизму та значення його розвитку як для суспільства, так і для особистості.

Ключові слова: патріотизм, феномен патріотизму, особистість

В статье уточнена сущность понятия «патриотизм», выявлены различные сферы проявления феномена патриотизма и значение его развития как для общества, так и для личности.

Ключевые слова: патриотизм, феномен патриотизма, личность

In the article the essence of the concept of "patriotism", revealed various areas of manifestation of the phenomenon of patriotism and of its importance for society and for the individual.

Keywords: patriotism, patriotic phenomenon, personality

Актуальність. Протягом віків уявлення про сутність патріотизму, як любові до своєї Батьківщини, змінювалося. Поняття «патріотизм» і зараз трактується різними людьми по-різному. Проблема правильного розуміння цього терміну та його ролі в сучасному українському суспільстві, на наш погляд, є актуальною темою сьогодення.

[°] © Тупікова Г.А., 2015 р.

Вагомий внесок у теоретичну розробку сутності патріотизму зробили вітчизняні та зарубіжні дослідники В. Белінський, І. Бех, Г. Ващенко, М. Боришевський, К. Журба, П. Кононенко, В. Кузь, Й. Песталоцці, М. Рубінштейн, А. Русецький, Н. Савотіна, К. Чорна, М. Щербань та ін.

Метою цієї статті є вивчення сутності феномену патріотизму, як особливого поняття любові до Батьківщини, для розуміння та використання у вихованні сучасної студентської молоді.

У повсякденному житті ми майже не замислюємось над такими поняттями, як "Вітчизна", "Батьківщина" та що вони означають для кожного з нас. Ці питання гостро постають у часи міжнародних конфліктів або воєнних дій. Саме у ці моменти завдяки вибуху ентузіазму та патріотизму країна може здолати складні періоди своєї історії. Історія українського народу сповнена героїчних подвигів справжніх патріотів у боротьбі за волю. Прикладами можуть слугувати битва під Дорогочином (1238 р.), яка відбулася між військами галицько-волинського князя Данила Галицького і хрестоносцями Добжинського ордену та закінчилася перемогою русинів; Хотинська битва (1621 р.), перемога над військами Османської імперії; перша та друга Вітчизняні війни. І таких прикладів можна привести безліч, де для світлого майбутнього нащадків, своєї держави люди клали здоров'я і навіть життя.

Щоб патріотизм не став політичною ідеологією (ідеологема - політичний термін, частина якої-небудь ідеології, або елемент ідеологічної системи, який не має чіткого визначення та змінюється у відповідності з політичною прагматикою, практично слово-символ), потрібно розібратись у визначенні терміну "патріотизм" з наукової точки зору. Відомий філософ Григорій Сковорода рекомендував: "Прошу, не поспішай! Хто швидко приліплюється до нової гадки, то й скоро відпадає. Не будь легковажний. Випробовуй обережно кожне слово, водночас давай місце йому в своєму серці... . Будь-ласка, спершу розжуй гарненько. Потім у радості й простоті серця приймай. Простий будь! Але й будь при тому обережний" [11,с.157]. Отже, до таких понять, як патріотизм, Батьківщина, Вітчизна, гідність та героїзм потрібно відноситися вимогливо, мудро, рівно як і до тієї діяльності, яка передбачувана цими словами.

Патріотизму, як складному утворенню, важко дати влучне та коротке визначення. Сучасне розуміння патріотизму має багато аспектів та варіантів характеристик у вітчизняній педагогіці. Це пов'язано зі складною природою цього явища, багатством форм прояву патріотизму, як феномену. Особливості поведінки людей у складні періоди для Батьківщини, які виражені у готовності покласти життя заради інших людей або заради своєї країни, говорить про патріотизм як складний феномен. Всебічним вивченням цього феномену займалися дослідники з філософії, психології, соціології, політології та педагогіки.

Термін "Патріотизм" походить від грецького слова "patris" - батьківщина та "patriotes" - співвітчизник.

"Патріотизм" в педагогічній літературі представлений як соціально-історичне явище та одне з найглибших громадянських почуттів [2, с. 249].

Сприймання патріотизму як емоційного відношення до Батьківщини, почуття любові і відданості, готовності служити їй і захищати її від ворогів прослідковується у багатьох дослідників [6; 5, с.494.; 3; 4].

У філософському тлумаченні патріотизм визначається як моральний і політичний принцип, соціальне відчуття, що полягає в любові до Батьківщини і готовності підпорядкувати її інтересам власні інтереси. В. Скуратівський пише, що як соціально-психологічне почуття, патріотизм має широку гаму проявів: від гордості за досягнення Вітчизни (в науці, економічній діяльності, спорті і т.д.), поваги до історичного минулого, дбайливого ставлення до народної пам'яті, збереження та опанування національними і культурними традиціями до гиркоти переживань за невдачі і втрати рідної країни, страждань через її біди. В умовах розвитку капіталізму, формування націй, утворення національних держав патріотизм стає невід'ємною рисою суспільної свідомості, яскравим проявом зв'язку індивіда та суспільства, одним із критеріїв оцінки громадянина [12, с.471]. «Патріотичні почуття, ідеї звеличують особистість, коли вони супідрядні з повагою до інших народів інших країн» [13].

Таким чином, патріотизм виступає як важливий компонент в структурі особистості, так і як соціально-історичне явище.

Для особистості патріотизм є почуттям, морально-політичним принципом, громадянською позицією, духовною та моральною цінністю та проявляється як у повсякденному житті, так і у надзвичайних обставинах.

Патріотизм, як соціально-історичне явище, розвивався паралельно з розвитком суспільства. Тому, враховуючи його конкретно-історичний характер, зміст патріотизму неможливо відірвати від даного історичного контексту, який побудований на культурно-історичному досвіді свого народу, його традиціях, звичаях, обрядах, багатовіковій мудрості, духовності.

Російський мислитель В. Белінський пропонує для осмислення високої соціальної значущості та політичної активності патріотизму проаналізувати об'єкт, на який спрямовані почуття, думки, патріотична діяльність. Це – батьківщина, вітчизна. «Немає вітчизни взагалі та людства взагалі, а є їх конкретно-історичний зміст: класовий, етнічний, економічний, духовний і т. ін. А значить, немає патріотизму взагалі, як якогось вродженого, біологічного, людського почуття» [1].

У зв'язку з різними підставами класифікації розрізняють такі типи патріотизму: у зв'язку з розумінням змісту поняття «Вітчизна», у зв'язку з проявом патріотичної свідомості особистості, за ступенем усвідомлення патріотичної ідентичності особистості.

У відповідності до змісту поняття «Вітчизна» патріотизм може розглядатися як:

1. Вітчизна – рід, сім'я. Таке розуміння сформоване на різних етапах життя людства, у той період, коли життя первісної людини трималось на кровному зв'язку між членами невеликих груп, пов'язаних кровною спорідненістю. Почуття суспільної солідарності було обумовлено у цей історичний період сімейною прихильністю.

2. Вітчизна – рідна земля. При переході племен до осілого способу життя, патріотизм пов'язується з любов'ю до рідної землі, яка нагодувала та виростила людину.

3. Вітчизна – особливий культурний осередок (середовище проживання). Це почуття патріотизму пов'язане зі своєю культурою або з рідною громадськістю.

4. Вітчизна – держава (влада та релігія). У даному розумінні патріотизму до природно – родових засад патріотизму приєднується моральна основа як

доброчесність та обов'язки людини. Подяка батькам пов'язується з обов'язком по відношенню до тих суспільних організацій, без яких батьки сформували б тільки батьківське суспільство, але не змогли б надати їй переваг гідного існування. У визначений період стався закономірний перехід від патріотизму, пов'язаного з територіальними кордонами до патріотизму загальної державності. Символом держави для громадянина стає цар або монарх, на якого також було перенесено й релігійне відношення до батьківщини.

5. Вітчизна – нація, як сукупність громадян. У чисто національному вигляді патріотичне почуття яскраво проявилось на початку 15 ст. у Франції у постаті Жанни д'Арк [8].

У навчально-методичному посібнику «Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін» проблема формування патріотизму розглядається через конкретні підходи:

1) Антропоцентричний підхід. Передбачає в основі своїй переконання, що суб'єктом – носієм патріотизму в соціумі є особистість. Соціум складається з особистостей, завдяки яким розвивається патріотизм. Адже патріотизм – це не лише почуття, принцип, а й моральна цінність. Саме в цій якості він найбільше вписується у антропоцентричний світогляд. Антропоцентричний підхід, визначаючи первинність прав людини, водночас передбачає їх узгодження з інтересами суспільства і держави.

2) Теоцентричний підхід. Значна кількість науковців стоїть на позиціях цього підходу. В ньому патріотизм трактується як пріоритетне духовне служіння Батьківщині, яке поєднується з діяльним богослужінням і збігається з благочестям

3) Соціоцентричний підхід. Соціоцентрична концепція ґрунтується на належності до єдиного соціуму, єдиної держави. Людина шукає підтримку не в надприродних силах, а спирається на силу природи та підтримку єдиної спільноти (держави чи класу). Цей підхід органічно включає в себе нову складову патріотизму – конструктивний критицизм у ставленні до свого народу, держави. Однак, перебільшена, неконструктивна, бездіяльна критика свого народу і своєї держави може призвести до знищення національних і державних ідеалів, цінностей, традицій, до прагнення запозичити чужі, часто не кращі звичаї і цінності, які не сприяють розбудові власної країни. Об'єднання народу ґрунтується на належності до єдиної держави як політичної нації. Долаючи рамки національностей і конфесій, цей вид патріотизму, безперечно, носить прогресивний характер. Теоретичними засадами загальноукраїнського державного патріотизму є ідеї незалежності, державності, соборності [10,с.10-12].

Через дослідження різних підходів до змісту і сутності патріотизму, можна зробити висновок, що патріотизм – це комплекс взаємопов'язаних якостей особистості, а саме:

- 1) соціальне почуття (любов до Батьківщини);
- 2) моральний принцип (патріотичне світосприйняття);
- 3) політичний принцип (вираження інтересів свого народу);
- 4) духовна цінність (одна з базових цінностей загальнодержавного рівня);
- 5) громадянська позиція (вектор практичної поведінки, готовність до практичних патріотичних дій);

б) критерій етнічної самоідентифікації (усвідомлення особистістю своєї приналежності до визначеного етносу).

Аналіз концептуальних досліджень з проблеми патріотичного виховання, вивчення окремих фактів стосовно цієї проблеми, дали змогу упорядкувати сучасні уявлення про феномен патріотизму. Отже, феномен патріотизму виражається на рівні почуття (почуття любові до Батьківщини), на рівні свідомості, як ціннісно - раціональна установка (одна з найвищих цінностей національної держави, усвідомлена готовність служити Батьківщині і захищати її від ворогів) та на рівні поведінки, як активна дієва позиція (виконання своїх громадянських та нормативно-правових зобов'язань). Носієм патріотизму в соціумі є особистість. Соціальний феномен патріотизму розвивається завдяки особистості, її творчості, зусиллям та ідеям. Як любов до Батьківщини, патріотизм можна конкретизувати у різних напрямках: країна, народ, культура, релігія, мова, історія народу; рідний край, рідна земля, природа; дім, місце народження; сім'я, друзі і т. ін.

Патріотизм – складне, багатогранне явище. Його не можна спрощувати. Він завжди виступає у різноманітних формах прояву і ці форми істотно відрізняються. Сучасне патріотичне виховання відрізняється за змістом, цілями та завданнями у мирний та воєнний час. Отже, на нашу думку, існують дві сфери прояву патріотизму:

- 1) самовідданий труд на користь народу (патріотизм мирного часу);
- 2) захист Вітчизни від загарбників (патріотизм воєнного часу).

За мирний патріотизм виступали такі педагоги ХХ століття, як М. Рубінштейн, який бачив патріотизм як палаюче бажання, "щоб народ свій культурно, а не силою, зайняв почесне місце серед інших народів у ролі носія та творця загальнолюдських цінностей". Цієї ж точки зору держався й П. Блонський, і американський президент Т. Рузвельт, і К. Ушинський.

Для виховання патріотизму у мирний час молоді потрібне почуття захищеності, почуття подяки, впевненості у завтрашньому дні, довіри державі. Тобто, як вважає багато дослідників, патріотичному вихованню молоді заважає така проблема, як нестабільність соціально-економічного стану держави. При наявності таких історичних умов, як війна, відбувається очищення, оновлення вічних людських цінностей, до яких належить і патріотизм.

Патріотичне виховання воєнного часу - це висока патріотична свідомість, піднесене почуття вірності своїй Вітчизні, готовність виконати свій громадянський обов'язок по захисту інтересів держави.

Метою патріотичного виховання воєнного часу є розвиток у молоді патріотизму як найважливіших духовних, моральних та соціальних цінностей, формування у них професійно-значущих якостей, умінь та готовності до їх активного прояву у різних сферах життя суспільства, вірності конституції в тяжких умовах війни, коли це складніше всього дається, та дисциплінованості.

Характерними рисами патріотизму воєнного часу є активізація патріотизма через ненависть до ворога; масовий героїзм та готовність до самопожертви; надполітична свідомість, тобто, незалежно від форми влади або домінуючої політичної партії, готовність захищати свою країну; незалежність від економічних труднощів у державі.

Для виховання патріотизму слід враховувати його специфічне структурне утворення, яке досліджував у радянські часи А. Русецький. Він зазначає, що за структурою патріотизм поділяється на дві підсистеми – емоційно-психологічну та раціонально-ідеологічну. Якщо перша формується стихійно у повсякденній практичній діяльності людей під впливом суспільної психології, то друга є результатом виховної роботи [8, с.43-44].

На рівні поведінки можна виділити такі форми прояву патріотизму:

1. Емоційно-почуттєві прояви патріотизму (виражаються у певних переживаннях по відношенню до рідної країни: любові до Батьківщини, почутті співпричетності долі своєї країни, гордості за минуле, боротьба за сьогодні та віра у майбутнє).

2. Діяльнісні прояви патріотизму (пов'язані з практичною діяльністю на користь своєї держави: захист Вітчизни від ворога; професійна, волонтерська або будь-яка інша діяльність, направлена на турботу про благополуччя співвітчизників та процвітання своєї країни).

А. Рядовий у статті «Патріотизм як системно-комплексна якість особистості: сутність та зміст» виявляє, що форми прояву патріотизму реалізуються на різних рівнях:

- загальнодержавному;
- соціально-груповому;
- особистісному.

На загальнодержавному рівні патріотизм виражається у конкретній патріотичній зовнішній та внутрішній політиці держави, патріотичній ідеології. Соціально-груповий рівень у зв'язку з місцем та роллю у соціальному устрої суспільства та пануючої у ньому ідеології (системи ідей та поглядів, які відображують інтереси певної соціальної групи). Формуються світоглядні установки даної групи, її готовність до патріотичної соціальної діяльності. На особистісному рівні формами прояву патріотизму є патріотичні почуття, розділення патріотичних духовних цінностей, патріотичний світогляд, етнічна самоідентифікація, практична патріотична поведінка [9, с.100-101].

У розвитку держави, на нашу думку, патріотизм виконує такі функції:

1) Інтегративну – відображує консолідацію етнічної, соціально-економічної, політичної та духовної складових у розвитку суспільства.

2) Системоутворюючу (або системогенеруючу) – лежить в основі буття нації. Результатом діяльності патріотизму є відображення Вітчизни, традицій минулого в індивідуальній і колективній свідомості через призму сучасних тенденцій у майбутнє.

3) Регулятивну – пов'язана з впливом патріотичних ідей на свідомість та поведінку. Регулятивна функція заключається в тому, що патріотизм слугує своєрідним балансом-регулятором між юридично-правовими нормами захисту прав людини перед державою та морально-етичними, світоглядними, ідеологічними нормами пріоритету інтересів спільноти, нації перед особистими. Цей баланс є одним з механізмів патріотизму як рушійної сили розвитку нації й держави.

4) Захисну – оберігає ідентичності націй, зберігає толерантну єдність етносів, розвиває їх унікальність, в умовах поліетнічності протистоїть

сепаратизму, у разі небезпеки слугує важелем мобілізації громадян до захисту Вітчизни та концентрації їх уваги на виконанні громадянських обов'язків.

5) Виховну – пов'язана з формуванням системи якостей громадянина-патріота та відповідними критеріями оцінки суспільних явищ.

Висновок. Отже, сутністю патріотизму є любов до Батьківщини, яка включає в себе любов до свого народу, турботу про його благо, готовність боротися, служити та захищати Україну, розділити з нею свою долю. Патріотизм проявляється по-різному у мирний та воєнний час на різних рівнях: загальнодержавному, суспільно-груповому та особистісному. Важливим напрямком у сучасному вихованні українців повинно стати виховання активного, діяльнісного патріотизму. Щоб виховати суспільство патріотів своєї країни, потрібно задіяти всі соціальні інститути суспільства в комплексі для розвитку патріотизму в кожній особистості, яка є його носієм. Завдяки вихованню патріотизму як цілісного комплексу, системи різноманітних почуттів, емоцій, потреб, принципів, ціннісних орієнтацій, дій та вчинків відбувається особистісний, соціальний, культурний та духовний розвиток людини.

Перспективними напрямками дослідження вважаємо вивчення змісту патріотизму в історичному та сучасному контексті, розробку необхідних умов для формування патріотизму як правомірної дії суспільства, визначення змісту патріотичного виховання у вищих навчальних закладах країни тощо.

Список використаних джерел

- 1.Белинский В.Г. Сочинения в 3-х т. / В.Г. Белинский. – М.: Госполитиздат, 1948. – Т.1. –639с.
- 2.Гончаренко С.У. Український педагогічний словник /С.У.Гончаренко.–К.: Либідь, 1997.–376с.
3. Иллюстрированный энциклопедический словарь Ф. Брокгауза и И. Ефрона. - М.: Изд-во Эксмо, 2006. - 960с. : ил.
5. Культурологія: енциклопедичний словник / [М.П. Альчук, Ф.С. Бацевич, І.М. Бойко]; за ред. д-ра філос. Наук, проф. В.П. Мельника. - Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. - 508с.
6. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов / Под ред. Н.Ю. Шведовой. - 22-е изд.; стер. - М.: Рус. яз., 1990. - 921с.
7. Педагогический словарь. В 2-х т. - М., 1960. - 766с.
8. Пути формирования российской нации. Гражданственность и патриотизм: монография / Под ред. Н.С. Мухаметшиной. – Самара: СГАСУ. – 2012. – 158с.
9. Русецкий А. Художественная культура и патриотическое воспитание. – Минск: Беларусь, 1980. – 326с.
10. Рядовой А.Г. Патриотизм как системно-комплексное качество личности: сущность и содержание / А.Г. Рядовой// Психологические и педагогические науки. Омский научный вестник. - №3 (67). – 2008. – С. 99-103.
13. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін: навчально-методичний посібник / авт. кол. : Бех І.Д., Журба К.О., Киричок В.А. та інш. – К.: Пед. думка. – 2011. – 240с.
14. Сковорода Г.С. Твори [Текст]: у 2 т. / Г. С. Сковорода; відп. ред. М.Сулима; Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка НАН України. -К. : Обереги, 2005 .Т. 1: Поезії. Байки.Трактати. Діалоги. - 2005. - 528 с.
15. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис. - 2002. - 744с.
16. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. - 7-е изд., перераб. И доп. - М.: Республика, 2001. - 719с.

Отримано 20.02.2015 р.